

DOKUMENTI

Enaindvajset pisem Edvarda Kocbeka dr. Antonu Trstenjaku

Edvard Kocbek

v letih
1927—1933

Anton Trstenjak

Ohranjenih je samo 21 dopisov, vse drugo se je izgubilo med okupacijo. Trstenjak je skrbno ohranjeval skoraj izključno samo Kocbekova pisma; hranil jih je kot del svojega osebnega življenja. Vse drugo mu je bilo manj pri srcu. Odkar je bil sam zopet v Mariboru (po končanih študijah) in Kocbek v Ljubljani, sta občevala predvsem osebno s pogostimi obiski, zato je v tem času korespondenca malone prenehala; nekaj več je bilo pisem v letih 1938 do 1940, ko je izhajalo Dejanje. Izdajal ga je Kocbek, sodeloval je pa tudi Trstenjak, ki pa je tudi že leta 1940 prišel v Ljubljano (na teološko fakulteto). Nekatera poznejša pisma so se zaradi okupacijskega časa izgubila, žal tudi tista tri pisma, ki jih je Kocbek pisal Trstenjaku iz partizanov; menda so zašla nekam na notranjo upravo. Nekatera pisma podajajo pravo živo podobo takratnega kulturnega življenja v Ljubljani; idejne spore in napetosti med strujami in znanimi osebnostmi tistega medvojnega časa. Nekatera pisma niso datirana, vendar pa smo jih lahko ponatisnili v kronološkem redu med datirana pisma. Dobra dopolnila teh pisem in njihove vsebine dobite v Trstenjakovem članku »Kocbek ekstatična osebnost, ne politik«, ki je kot prispevek k simpoziju o Kocbeku izšel v prejšnji številki Sodobnosti, št. 8—9.

Še to: V Kocbekovi zapuščini najbrž ne bo veliko Trstenjakovih pisem Kocbeku; ni rad pisal pisem, vselej samo najnujnejše podatke in novice. Kocbek pa je pravi besedni ustvarjalec tudi v dnevnikih in pismih. O tem pričajo tudi njegova pisma B. Pahorju.

Opombe je napisal A. Trstenjak v sodelovanju z uredništvom.

1.

IZJAVA

Vaš cenjeni list »Volksstimme« je v svoji 56. številki z dne 16. julija t. l. prinesel obširnejše poročilo o kongresu katoliškega dijaštva pri Veliki Nedelji od dne 7.—10. julija t. l.

Ker se nam radi tega poročila zasebno podtikajo razni netočni odnosi do vrednot in ker slepci in starci še zdaj ne morejo razumeti mladih navdušenih krikov in številnih odzivov od vseh strani nanje, zato smo v dušechi atmosferi prisiljeni povedati kratko sledeče:

1. Izčrpno, točno in oficielno poročilo smo takoj poslali v Slovenca, ki ga pa ta iz čudnih vzrokov ni hotel priobčiti. Da so nastala radi poročil v drugih listih čudna mnenja, tega niso krivi prireditelji, marveč katoliško javno mnenje, ki raje verjame indiciranim časopisom, kakor ustmenemu zatrdilu.

2. Poročila v »Volksstimme« niso poslali prireditelji,¹ marveč je nastal kot spontan odziv na krepak socialen značaj vsega zborovanja. Skombinirano je iz nam neznanih virov in nosi v sebi mnogo netočnih in napačnih zaključkov. Vendar nam je razumljivo, ker kljub današnji časopisni zvijačnosti vidimo v poročilu odsev resničnega veselja nad energičnim protikapitalističnim protestom in nad klicem za enotnostjo proletariata.

3. Namen Kongresa je bil okrepiti bistvenost in oslabiti nebitvenost življenja. Zato smo že dane vrednote afirmirali in hoteli poglobiti, t. j. hoteli ustvariti novemu načinu življenja današnje dobe zopet nov, sveže živ, vitalen odnos do prastarih principov. Nikdar ne bomo tajili, da je imel kongres revolucionaren značaj. Toda ta revolucionarnost je pozitivna, ne pa negativna, gradeča, ne podirajoča. Zato smo podvrgli brezobzirni kritiki vse plasti življenja, nikakor pa nismo zavrgli večnostnih principov, ki črpamo iz njih svojo moč.

4. *Nikdar nismo zavrgli cerkvene avtoritete, pač pa smo brez ozira grajali njene brezosebne nosilce, kajti skrivanje za visoko funkcijo je v naši Cerkvi ena najžalostnejših potez. Nikdar nismo zavrgli ne etičnih ne verskih norm in dogem, marveč smo z odkritimi besedami pokazali več smisla za živ Kristusov lik v človeku in v razmerah, kakor v marsikakih bombastičnih manifestacijah.*

5. *Mi nismo nobena zgolj religiozno reformna sekta, marveč val, ki mora skozi vse življenjske plasti. Kdor dobro pozna mlado dušo in njeno razgibanost, ne bo stavil na mladino nobenih neumnih pogojev in se na zborovanju ne bo vsiljeval s cerkveno patronanco. Kajti naše težišče leži v življenjski obnovi sploh. Glavno važnost smo polagali na človeško naravo. »Gratia supponit naturam.« Zato smo se — sledeč dr. Kreku — vsi navdušeno priključili pravični borbi zatiranih in vzlju-*

¹ Poročilo je poslal dr. Rudolf Trofenik, ki je bil takrat nastopni šestošolec gimnazijec. Takrat tega ni hotel priznati, čeprav smo to iz več razlogov domnevali. Danes to smehljaje pripoveduje, kako je imel v domači gostilni stike z takratnimi uredniki Volksstimme.

bili proletariat.² Prodor družbenega reda s Kristusom na čelu je v naših očeh najvažnejši akt bodočnosti.

6. Sploh pa povemo v pomirjenje vsem, da nismo sklenili prav nobenih resolucij. Nismo se preklali za besede, marveč smo bili vsi enodušni v vrednotenju svoje mlade rasti.

Ker torej nimamo svojega lastnega dnevnega foruma, zato se čutimo dolžne to povedati v Vašem listu; s široko govorečim »Jutrom« in z molčečim »Slovincem« bomo pa pošteno obračunali v svojem glasilu »Križ na gori«.

Prireditelji velikonedeljskega kongresa.³

Nežika,⁴ Tebe pozdravljam; Pismo sledi!

Natipkajte 3 izvode.

Tone, popravi nujnosti, če bo treba.

To bova nesla v soboto osebno v Maribor.

Matija naj piše Schöndorferju in Vraberju radi petja pri predstavi.

Hihi Kavčič ali Ti je še hudo.

Kaj pa *punčka*? Ali je pridna?!

In vsi drugi!! Stanek, servus!⁵

Pozdravlja Vas
nemirna duša⁶

2.

15. nov. 27

Dragi Tone!

Daleč sva drug od drugega.¹ Ti si se vgreznil v študij in v sistem, jaz pa v velikopoteznost in kaos. Ti si obkrožen in obdan z nitmi, ki vodijo vate, jaz sem obdan z nitmi, ki me vodijo daleč izven sebe. Več ko en mesec sem že tu. Predavanja so v polnem teku. Vebra rad poslušam, ko predava Sociologijo. Evangelijev še ni pričel razlagati. Še vedno je fantovski. Znova smo ga izvolili za predsednika pevskega zbora. Cankar² je pa najboljši. Kadar grem k njemu, vstopam v svetišče. Naš študij je pač tak: vzpodbudi te k samostojnemu iskanju in obde-

² Ta stavek je otipljiv vpliv Jožeta Lampreta, ki je kot soprireditelj v celotno zborovanje vnesel socialistično noto, kakršne dotlej drugi prireditelji še niso zagovarjali.

³ Besedilo te izjave je sestavil Edvard Kocbek in ga poslal A. Trstenjaku, ki je šel z njim v Innsbruck, kjer je takrat že nadaljeval svoje študije (filozofije). Tako se je izjava ohranila do danes. Za glavne prireditelje (tudi predavatelje) so veljali poleg Edvarda Kocbeka še Jože Lampret, Tone Krošl in Anton Trstenjak, vsi bogoslovci mariborskega bogoslovja.

⁴ Pozneje profesorica angleščine in provincialka sester na Mali Loki.

⁵ Leopold Stanek, doma iz Boračeve (Radenci), pesnik, pozneje profesor nemščine na bežigrajski gimnaziji, nazadnje zunanji sodelavec Inštituta za slovenski jezik pri SAZU. Umrl že pred dolgimi leti.

⁶ »Nemirna duša«, Edi Kocbek se tu ni z imenom podpisal.

¹ Trstenjak v Innsbrucku, Edvard Kocbek že v Ljubljani, kjer je študiral romanistiko (francoščino); vpisal je tudi rojaka filozofa Fr. Vebra.

² To je Izidor Cankar, profesor umetnostne zgodovine, ki je bila Kocbeku, literarnemu umetniku, tudi pri srcu.

lovanju in študiranju. Vidike dobiš. Sredstva pa si najdi sam. Cilju pa se le približuješ.

Z mnogimi osebami sem se spoznal. Sploh sem se po enem dobrem mesecu že tako udomačil v sobi,³ na ulici, na univerzi in z ljudmi, kakor star Ljubljančan.

Ti si seveda najbolj radoveden na naše delo. Čisto kratko. Naše stremljenje gre v dve smeri: na eni strani v Krekovo mladino, na drugi strani v Slov. Dijaško Zvezo. Začenjamo vzporedno. Jaz sem že v centralnem odboru Krekove. V akademskih društvih se začenja red. Danica je prešla v naše roke. Tudi Borba. Zdaj čakamo na Zarjo, ki ima v soboto občni zbor SDZ.⁴ Imamo tudi upanje. Potem je vse v naših rokah. Nastopa nova faza.

Sedaj namreč, ko je teren pripravljen, začnemo z listom. Imenoval se bo najbrž »Križar« (Nekateri so za »Križ« drugi za »Rast«).⁵ Sourednika bosta Vital Vodušek in Pino Mlakar.⁶ Sem dobro zbral? Obsegal bo redno 24 strani. Tiskali bomo pri Merkurju (Tam, kjer Mladina!). Prva številka izide pred božičem. Smer: bolj konstruktivna, še širja, bolj praktična in lahka, s pregledi.

Poleg tega lista bo izdajala tudi Krekova⁷ svoje mesečno ali celo 14 dnevno glasilo. Začne po novem letu. Seveda spadamo nujno zraven!!

Zdaj pa še nekaj: Včeraj na skupni seji se je po obravnavanju fuzije Križa na gori in Socialne Misli ugotovilo: Oba lista sta v svojem bistvu potrebna. Socialna Misel naj postane popolnoma neodvisna, visoka in široka kulturna revija (neodvisno od stranke in KTD!!!).⁸ Križ na gori naj v svojem nasledniku nadaljuje svoje poslanstvo. Pač pa to: v Socialni Misli dobe starejši Križarji svojega sourednika. Imenovali smo Vodnika. Drugi je Marinček, tretji bo najbrž p. Angelik Tomínec.⁹ Ta revija je še sicer odvisna od raznih malenkosti, pa je vendar tako potrebna, kakor nikdar. Edina težkoča bo ta, da bomo vzporedno morali podpirati tri liste naenkrat. Vsi trije bodo mesečniki (redni!); to se pravi: ogromen napor nas čaka.¹⁰ Tri pluge bomo naenkrat zastavili.

³ Stanoval je v Akademskem domu, pritlična hišica (z mansardo) za katoliške akademike na mestu, kjer stoji danes hotel Holiday Inn (dvorišče hotela Union).

⁴ Kratica za Slovensko dijaško zvezo, v kateri so bile vsebljene vsa akademske katol. organizacije (Danica, Zarja, Borba).

⁵ Dejansko se je imenoval Križ; izhajal je do leta 1930 (urejeval E. Kocbek, za njim Jakob Šolar). Šolar je bil znan slavist.

⁶ Pino Mlakar, Kocbekov sošolec iz istega razreda mariborske klasične gimnazije, je bil Kocbeku zaradi njegove vsestranske umetniške naravnosti (slikarske, kiparske, glasbene, bil je violinist, zlasti pa koreografske) vsaj tako blizu kakor Trstenjak, čeprav je s slednjim idejno globlje komuniciral.

⁷ Krekova mladina, ki je imela delavsko mladino, je pozneje izdajala Ogenj (urednik Tone Krošl).

⁸ KTD = Katoliško tiskovno društvo.

⁹ Socialna misel, ki so jo začeli izdajati ljudje, pol generacije starejši od Križarjev, ni bila prav po volji klerikalnim krogom; njena naslednica je bila Beseda, urejeval jo je dr. Jože Pokorn (prvi minister za pravosodje v prvi slovenski vladi v Ajdovščini po osvoboditvi); pozneje je Kocbek ustanovil Dejanje, nekako nadaljeval isto smer, tako da so se klerikalni krogi zabavali, češ tisti, ki je pri vseh treh sodeloval, je moral moliti konfiteor, »da sem grešil v misli, besedi in dejanju«.

¹⁰ Kocbek je bil tudi na univerzi še bolj kot prej v gimnaziji zajet »v val, ki mora skozi vse življenjske plasti«; za šolski študij se ni nikoli posebej zanimal, in

Tone, s Teboj silno računamo. Jaz pri svojem listu, Vodnik pri Socialni Misli. Čez 10 dni (točno!) uredim prvo številko. Lepo te prosim, napiši kak članek in mi ga z obratno pošto pošlji. Prva številka ne bo posvečena kakemu problemu, marveč splošnemu idejnemu zarisu. (Pač pa bo druga obravnavala temo: človek in napredek. Da veš naprej!) Lahko napišeš, kar hočeš! V religioznem (Kristus!), socialnem, mladostnem, kulturnem itd. Samo, da boš »gvišen«! Ako je Pogačnik blizu tebe,¹¹ ga pozdravi in ga skušaj vprašati, ali je voljan prispevati v Križarja. Strašno rad bi to videl.

Ostalih načrtov ne razlagaj nikomur.

Ali Lampretu kaj pišeš? Je še v bolnici!

Tone, drži obljubo!

Tvoj Edi

3.

Pepelnica 1928

Predragi Tone!

Dostikrat se spomnim idiličnega življenja v mariborskem bogoslovju. Spomnim pa se tudi svojih načrtov, ki sem jih delal zadnje velike počitnice. Reči moram, da za svojo osebo nisem nič razočaran. Vrgel sem se v delo, da me po 4 mesecih vse boli. Bojim se le poplitvenja. Hudo je biti znan po agilnosti, pa vedeti, da se studenci suše. Tako sem namreč vprežen v svoj voz (na katerega vedno in vedno nakladajo), da je dan razdeljen kakor pri stražah v zimskih taborih. Morda smo se malo preveč zagnali v organizacijske nebitvenosti.¹ Pa kaj, ko nas vse tako vabi. Vse bi rad napravil, vse bi rad osrečil. To sem začutil, da razen Avsenaka nimam človeka, s katerim bi se izgovoril do dna. Kadar se namreč izgovorim in odmečem balast, tedaj sem spet svež in dober. Tudi tega se zdaj spomnim: stala sva med goricami in zobala;² mrak je bil in jaz sem govoril o dobrem človeku, ki bo začel rasti v meni. Danes sem malo omotičen (včeraj sem cel dan in še pozno v noč zavijal 2. št. »Križa«), da bi se Ti odkril. Ko bi sedela skupaj na moji postelji, bi Ti marsikaj zanimivega povedal.

Tudi moje pesmi so drugačne.

vendar je diplomiral že v rekordnem času leta 1931; z lahkoto je pač študiral ob vsem drugem delu v pokretu; bil je pač nadpovprečno nadarjen.

¹¹ Pogačnik, poznejši nadškof, je študiral v Innsbrucku še skupaj s Trstenjakom dve leti, kot star »križar« je ohranjal vse življenje do smrti lep odnos do Kocbeka; ko ga je neki župnik zaradi udeležbe v NOV kritiziral, ga je Pogačnik ustavil z besedami: »Klobuk dol pred Kocbekom!«

¹ Tu se kar ganljivo nadaljuje, kar sem povedal v opombi 10 prejšnjega pisma: Kocbek se je tu zopet kar do ekstatičnosti angažiral v obnovitveni val, ki naj bi preplaval vse plasti življenja; to je bil njegov nemir, ki pa ni bil noben »kompleks«, marveč živa, zdrava sila idealno, rekli bi apostolsko naravnane »nadrealista«, ki je zmeraj nad vsakdanjostjo. Zato je vedno potreboval ob sebi človeka, ki je zmožel z njim duhovno komunicirati na isti ravni; to je bil takrat ob Mlakarjevi in Trstenjakovi odsotnosti njegov sošolec, poznejši profesor zemljepisa, Mirko Avsenak (sicer glasbeno kot »kapelnik« delaven), umrl ne dolgo za E. Kocbekom.

² Na Trstenjakovem domu sredi vinskih gor v Rodmoščih.

Zdaj, ko je nastopil postni čas, bi najraje napravil krog sebe ris, zapečatil bi vrata in študiral. Veš, toliko dnevnih problemov se vali pred človeka, da si žalosten, ker jih ne moreš osebno rešiti. Bolj premišljeno bi razbiral življenje in čital knjige po pameti. Poleg tega pa še me čaka izpit: srbohrvaščina. II. semester se je že začel, jaz pa sedim ves nemiren in čakam pomladi.

Tone! Drugo leto grem na kako zakotno nemško univerzo,³ da bom razširil obzorje. Ljubljana je dala precej, to se pravi: razširila je v meni naše narodno javno in zasebno življenje. Samo to pogrešam; sodoben, velikopotezen v Ljubljani ne moreš biti, ker te takoj zasledijo in Ti dajo polje: to imaš, pa raje praktično pokaži.

Pišem zato, da Te podrezam. Moram imeti nekaj od Tebe. »V luči stoletij« je zbudilo zanimanje. Poslušaj: 3 + 4. št. bosta skupaj. »Slovenski in socialni problem.« To sta za nas danes dva najvažnejša problema. *Slovenstvo grozovito umira.*⁴ V reševanju socialnih problemov pa moramo dati »Ognju« oporišče. — Tone, lepo Te prosim. Seži v *bistvo*, pa napiši!! Radikalno, kajti v tej številki naj velja: bolj radikalno, bolj resnično! Gradivo moram imeti do 10. marca *najmanj*. Pogačniku tudi pišem!⁵

Bodi zdrav in vesel v Kristusu!

Edi

4.

Predragi Tone!

Veš, kar naravnost Ti povem: žejam po Tebi. Ne veš, kako sem se veselil, da Te najdem doma o božiču. Doma si seveda bil, toda vreme je tako tragično onemogočilo vsak sestop, da mi je bilo kar hudo. Do božiča Ti sploh nisem pisal. Niti Ti nisem odgovoril na Tvoj prispevek.¹ Vse sem Ti hotel osebno povedati. Drugače se to ne da. Pa tudi drugače je s pisanjem težko. Človek cel dan leta, hodi in poslušá predavanja, govoriči na sejah in pride vsak večer proti 11^h ali 12^h domov ves izmučen in izčrpan. Prva številka »Križa« mi je dala precej dela. Spoznati se s sotrudniki, uveljaviti se na življenjski platformi, vsak dan delati novo ravnotežje. Sadovi Velike nedelje se kažejo. Krekova Mladina je izdala »Ogenj«. Tone Krošl je urednik. Završalo je po Izraelu, toda za par dni pride že druga bomba: Križ. Moral bi iziti že na Silvestrovo. Toda domov sem dobil nujno »depešo«: »Pridi. Blasnik je ustavil tiskanje na intervencijo Jug. tiskarne.« Med-

³ Šel je za Pinom Mlakarjem v Berlin, kjer je bil tudi že Drago Ulaga, vsi ljudje iz istega »vala«. Oba sta bila pionirja, vsak na svojem področju: Mlakar koreograf, Ulaga telovadec, pozneje profesor na Visoki šoli za telesno kulturo v Ljubljani.

⁴ Kaj bi šele danes zapisal! Za to številko mu je Trstenjak poslal članek: Slovenci v mozaiku narodov.

⁵ Se ponavlja: Kocbek je s Pogačnikom sodeloval; ta »stari« stik je ohranjal v Pogačniku vse življenje duhovno sorodstvo, zlasti ker je Pogačnik v poznejših desetletjih sodil v ožji Finžgarjev krog (še skozi vso okupacijo).

¹ To je Trstenjakov članek »V luči stoletij«, ki je izšel v Križu leta 1928; Kocbek ga omenja v prejšnjem pismu.

sebojni dogovor tiskarn namreč pravi, da druga ne sme prevzeti dela od kake osebe, ako ni prvi vse plačano. Nas je ta nov dokument silno dirnil, toda preko ovire ni bilo mogoče. Zato hvalim Boga, da nas je naravnost prisilil do tegale dejanja: Osnovali smo konzorcij 16 članov od prof. Solarja, Ante Kordina, Miklavčiča,² vseh naših mladih doktorjev, akademikov itd. Vsak se zaveže, da s 100.— Dinarji krije morebitno izgubo. Ta konzorcij je po svojem zastopniku prišel pred lastnico SDZ in ji ponudil nakup lista. Ker je SDZ res bila v škripcih, je soglasno list prodala in danes je »Križ« samostojna kulturna revija. To je velik dogodek in vsi se ga zavedamo, najbolj pa nasprotno »klerikalci«, ki baje v okrilju starešinstva snujejo list po vzgledu stare »Zore«. Jutri zjutraj je »Križ« dotiskan.

Moja sveta dolžnost je pa predvsem to, da se Ti za članek iskreno zahvalim. Dal sem Ti psevdonim »Neznani brat« in članek se bere naravnost gladko, česar si se Ti najbrž bal. Tone Vodnik je silno zadovoljen z njim. Pač pa sem na nasvet dr. Gogale opustil ime prof. Vebra in luknjo zamašil z besedo »tisti«, s čimer so se tudi drugi fantje strinjali. Zakaj, Ti bo najbrž Gogala pisal ali povedal.

Ljubljana se deli: na eni strani križarsko-socialni pokret, na drugi strani reakcionarno-politična svojat. Megle se predirajo. Zdaj, ko smo delavske organizacije zrevolucionirali, je tudi SDZ našla samo sebe. Ker nima več »Križa« bo izdajala »Rast« = organizacijski vestnik na 8 straneh. Ko bi dobili še Pravico v roke, (kar se je za enkrat še ponesrečilo) bi imeli 4 popolnoma svoje liste. In ta krog lahko v našem narodu veliko napravi. Celjski sestanek je bil lep in sozvočen. Božični tečaj že zopet kaže sadove. Ljubljanske dijakinje si že snujejo kroške. Gre za enotno fronto, vedno bolj. Zato Tone: piši, kaj je s Pogačnikom.³ Tebi pa: še *takih člankov*. Sila je. Zbiram za drugo številko. Rad bi imel témo: človek in napredek. Nekaj hitro napiši.

Ves Tvoj

Edi

Piši, kako ugaja Ogenj!

Krošl Ti bo pisal.

Z Matijo ni nič. Bog pomagaj: tak hohštapler in nekam lisjaška duša. Pač pa je Kavčič fant od fare. Vsi fantje Te prav lepo pozdravljajo. Mlakar je že v Hamburgu.

5.

Dragi!

Ravno sem Ti mislil pisati, pa je prišlo Tvoje pismo in moja besedo pospešilo.

Položaj je tak:

SDZ ima veliko zborovanje, okrog 150 fantov v Nazarju. Priprave so v teku. To bo uradno križarsko zborovanje. Takoj za tem zborujejo križarke na Oljki v manjšem številu (okrog 30—40).

² Umrl kot profesor zgodovine na Teološki fakulteti v Ljubljani.

³ Pogačnika je študij teologije tako zavzel, da ni potem nič več napisal za Križ.

Naš intimen križarski sestanek pa smo prisiljeni prestaviti na teden od 15—22. julija. Pozneje se začno izvažati na izlete, potovanje, v samoto, druge tečaje itd. Pa tudi nam vsem paše tako. In kakor danes razvidim, tudi Tebi. Sva približno z Vitalom Voduškom pogruntala Vaš prihod. Vidiš, da ne kaže drugo, kakor da se iz Innsbrucka kar naravnost pripelješ na sestanek.¹ Bo najboljše. Na ta sestanek bomo fante vabili. Drugače se ustvari neresno razpoloženje. Največ nas bo 25—30. Izprašali si bomo vest, korigirali, popravili, novo ustvarili in ustvarjali. Zato se kar začni pripravljati, da bomo vrtali vase in v dejstva.

Drugo je zadeva z nemškimi rajzarji: Po tem vsem, kar se je razporedilo, jim bo itak težko priti. Kajti če začnemo 18.,² itak končamo okrog 20. najmanj. Takrat pa bodo ravno prišli. Pa če bi tudi pravočasno prišli, sem jaz odkritosrčno tega mnenja, da je zelo težko delati globoko in resno, če imaš goste ob sebi. Lepo je in pravilno, toda umetno atmosfero ustvarjaš, ki zadržuje naraven potek stvari. Boli me ta odkritosrčnost moja, pa si ne vem pomagati. Pa me sigurno razumeš. Bolje je, da hodimo drugače z njimi.³ Jaz sicer ne bom mogel dosti, ker moram⁴ vsaj za en teden doma. Avgusta sem pa cel mesec v Dalmaciji. Za september pa še ne morem garantirati. Zopet sem razdeljen. Kadar bomo v Dalmaciji, bom pa sigurno z Nemci skupaj. Krošl pa je na misijonskem tečaju referent; tudi jaz grem najbrž tja in še drugi naši fantje.

Tone! To je čudo božje in kazen obenem: Neudauer, gornjeradgonski župan, tajnik, poslanec je poneveril denar ter izginil neznano-kam. Vsa Gornja Radgona živi v tej aferi. Mene je to strašno prijelo. Zdi se, da je novi župnik začel energično čistiti. Strašno!!

Bog s Teboj!

Tvoj

Edi

6.

Bog Te živi Tunek!

Ne vem, ali sem Ti sploh kaj odgovoril po veliki noči. Ne spominjam se. Opravičeval se ne bom, ker veš, da je dela dovolj. Včeraj je izšel Križ z majniško socialno vsebino. Zdaj bi še rad izdal konec junija eno številko (morda dvojno), ki bi bila posvečena telesu, obenem pa liturgiji. Ta dva momenta bi rad združil. Mislim, da bo šlo. Pomagal mi bodo Mlakar, Lojk in Ulaga v Berlinu. Tebe bi prosil zopetnega sodelovanja. Poslal si mi že itak 2 liturgična članka. Ta daljši gre na vsak način. Za kratkega (tipkanega) ne vem. Če moreš (to je zdaj moja

¹ Na sestanek nisem mogel priti.

² Ni jasno napisano: ali 15. ali 18.

³ To je sodelovanje z nemškim mladinskim gibanjem »Quickborn«, ki ga je vodil Romano Guardini s sedežem na gradu Rotenfels, kamor je zahajal tudi J. Pogacnik med študijem v Innsbrucku in osebno kontaktiral z Guardinijem.

⁴ Manjka beseda: biti.

oficielna prošnja) mi *napiši stališče filozofa do telesa*. Dobil bom še namreč stališča umetnika, teologa, športnika itd. Mislim, da mi ne boš odrekel. Pošlji pa čim prej, ker se moram poslati celotno gradivo Mlakarju. Piši tudi, kdaj končate, ker se bomo baš danes na križarskem sestanku menili o počitnicah. V drugi polovici julija najbrž bomo interno zborovali morda kje na Sveti Planini pri Trbovljah, morda na Pohorju ali kje drugje. Biti moramo zbrani vsi. Vsi romarji iz Pariza, Innsbrucka, Berlina, Hamburga, Gorice, Ljubljane, Maribora. Tunek! Zato Te prav lepo prosim, misli na vsebino razgovorov. Imamo precej snovi, toda vsaj par ljudi jo mora prej sistematizirati. Naše življenje postaja razbito. (Mislim ljudi iz Maribora.) Meni je težko in komaj čakam počitnic. Raje bi imel druge ljudi krog sebe, kakor jih imam. Zdaj vem, kako je težko verovati v človeka. Korajže pa nisem zgubil prav nič. — Prvega maja sta prišla med drugimi k soldatom Lampret in Šmon. Smo vsak dan skupaj. Lampret je še vedno zvesta duša.¹ Po nedeljah pa zletimo vedno kam na izlet. Zaključili smo dobo akademij: Krekove centrale, Borbe, prvomajskih Krekovih družin na Viču, Mostah itd.

Krščansko-socialistični pokret doživlja formalen zastoj. Mislim pa, da bo kmalu kak krah. Gosar izgublja tla med delavstvom. Nas in dr. Aleša Ušeničnika razglašajo za marksiste.² Lepa družba! Jaz se zdaj malo učim. Rad bi delal izpit, če bo šlo. Zato še samo »žmerim« z očmi in pričakujem konca. Še to: Krošl jože,³ gornjegrajski kaplan je obesil službo na klin in šel v Avstrijo študirat za kmetijskega referenta pri vel. županstvu v Mariboru. Lepa reč! Vse, vse drugo pa ustmeno! Prosim pa Te še enkrat!

Bog z Vami vsemi!

Tvoj Edi Kocbek

7.

Tone!

Zdi se mi, da čutim mrzlico po vsem telesu. Kajti vedi, da stojim pred odhodom v tujino. Z doma še veš za moje priprave. Vse želje so se mi skoraj popolnoma izpolnile in danes in ta teden izpolnjujem nekaj zaostanek ljubljanskega življenja, ki ga pričakujoče živim, kakor bi metal raz sebe staro obleko. Denar je v žepu, danes je izšla 8—9 št. »Križa«, danes sem ravnotako sklical tretji križarski sestanek, kjer smo

¹ Tu je še popolna harmonija z Lampretom. Toda že v tem pismu nakazuje, kako se ljudje počasi miselno razhajajo; v naslednjem pismu že natančneje omenja razhod s Tonetom Krošlom, nekdanjim tovarišem iz dijaškega semenišča in bogoslovja v Mariboru, bratom Jožeta Krošla, ki pa je bil po osvoboditvi župnik v Cirkulanh v Halozah in honorarni predavatelj pastoralne sociologije (pionir na tem področju) na ljubljanski Teološki fakulteti.

² To je presenetljiv podatek, če pomislimo, da je pozneje Ušeničnik to očitil univerzitetnemu prof. Gosarju, ki je veljal za vodilnega krščanskega socialista, sociologa in »odpadnika« od klerikalne stranke; med vojno so ga v Ljubljani zaprli in pognali v Dachau, od koder se je po osvoboditvi srečno vrnil.

³ Glej opombo 1!

uredili redne sestanke vsako drugo soboto, decembrsko (10) številko in bodoče urejevanje Križa. Ker je radi moje demisije pri »Rasti« bil izvoljen na občnem zboru SDZ Avsenak, zato smo mu za čas moje odsotnosti poverili tudi lokalno uredništvo Križa in zadevo s tiskarno. Inozemsko uredništvo in »šefa« bom pa špilal jaz.

Grem torej v Berlin. Greva oba z Mlakarjem. Danes je četrtek, v soboto je še Mlakarjeva akademija AO, v nedeljo zjutraj se posloviva od Ljubljane, on v Maribor, jaz domov, kjer si v teku treh dni preskrbim potni list, da greva lahko že danes teden iz Jugoslavije (Oh, kako čudno to zveni!)

Rad bi Ti pisal morda bolj zbran, pa vеди samo to: likvidacija aktivnosti moje osebe v Krekovi, v SDZ in še kje drugod je prinesla očiten spor s Tonetom Krošlom. Kakor mi je žal trpljenja, ki spremlja tak pojav, pa moram ugotoviti, da grem pot, ki sva ob našem pisalniku o njej govorila. Hvala Bogu, da ta proces gre javno in ne tajno. Tudi zato Bogu hvala, ker so Gogala¹ in Dokler² in oba Voduška³ stopili takoj na mojo stran, dočim je Tone Vodnik nejasno omahoval v smislu pomirjenja, češ, saj ni razlik. Danes je tudi to rešeno. Etična zahteva zmaguje. Krošl je kot urednik Ognja odstopil. Težko mi je, ker se mi zdi, da vse to bolno vpliva nanj. Sama sva se sicer marsikaj pomenila, toda zdi se mi, da moramo preko. Usodnost ne počiva na zanimivih osebah, marveč na globljem.

Tebi, ki Rasti in Ognja in Križa ne smeš dobiti: Rast izhaja mesečno in je lepa. Ogenj je po zanimivosti padel, pa je bolj urejen. Križ govori o onostranstvu in tostranstvu, o modrosti, o marksizmu in krščanstvu, posebno pa o umetnostnih vprašanjih. Ker vem, da še za decembrsko številko ne moreš ničesar dati, Te bom upregel za nov letnik. Ker boš imel zanj časa šele o božiču, zato se še že pomenimo. Takoj, ko prideva v Berlin, Ti sporočim svoj naslov. Takrat, ko bom prostejši in pridnejši, bom večkrat pisal, kakor sva si obljubila.

Jurčec⁴ je šel študirat v Pariz. Medpotoma Te je v Innsbrucku iskal, pa Te ni mogel najti. Mi se pa že najdemo, pa magari v Avstraliji in magari samo pismeno.

Bog Te živi, Tone!

Korajža pa šnajd!

Tvoj

Edi Kocbek

¹ Dr. Stanko Gogala, živi kot upokojen univ. profesor pedagogike; napisal: Vzgojne vrednote mladinskega gibanja.

² Dr. Marjan Dokler, sin klasičnega filologa Antona, študiral teologijo v Innsbrucku skupaj z dr. Pogačnikom, umrl kot župnik v Špitaliču v Tuhinjski dolini.

³ Namreč dr. Božo in Vital Vodušek, oba pesnika, drugi že pred vojsko emigriral v ZDA in umrl kot župnik.

⁴ Ruda Jurčec, edini diplomiral na diplomatski šoli v Parizu, moj sošolec od šeste do osme in mature v Mariboru; dolga leta ožji sodelavec in prijatelj Edvarda Kocbeka, izredno nadarjen, napisal knjigo o dr. Janezu Ev. Kreku, potem v uredništvu Slovenca in tako emigriral po vojni v Argentino (napisal Skozi luči in sence, Ljubljanski triptih idr.), kjer je izdajal list »Svit«, hudo napadal Edvarda Kocbeka; pretresljiv primer, a ne edini, kako se more prijateljstvo zaradi politike sprevreči v nasprotstvo.

8.

Tone, Bog s Teboj!

Čutim bratsko dolžnost, da malo pokramljam. Danes pišem sicer raznim sotrudnikom Križa, jim razlagam svoje misli, načrt bodočega letnika, pozivljam na disciplino itd. Tebi bom pa povedal o sebi.

Kakor veš, sem delal prošnjo na Korošca¹ in dobil poziv, naj predložim približen proračun. Napravil sem vsoto 7000.— Din in jo tudi nato v resnici dobil pri Žebotu. Bil sem seveda ves iz sebe in takoj začel likvidirati svoje organizatorične pozicije, zveze in račune. Kdo me je podprl, je razen par ljudem, tajna in naj tajna tudi ostane. Pravim: štipendija od države! Nato sem bil v Ljubljani še 3 tedne. Čakal sem na Mlakarja, ki sem se namenil iti skupno z njim. Mlakar je še pripravljaval namreč v Ljubljani akademijo Akademskega Orla, ki je bila precejšna novost (prvi nastop laičnega plesnega zbor). Jaz sam sem medtem hotel napraviti v Krekovi mladini varnostne naprave, da se ne bi po mojem odhodu razpasle kake osebe ali metode. V to svrhu sem sestavil z odobrenjem Centrale nek pomožni Svet prijateljev, ki sestoji iz Doklerja, Ante Kordina, Gogale, Avsenaka in še dveh akademikov. To varnostno zaklopnico sem smatral potrebno radi pomanjkajoče verske vzgoje v Krekovi in radi nastopa proti Tonetu Krošlu. Med njim in menoj je prišlo namreč do javnega razpora, ki se je obravnaval na triglavskem sestanku. Vzroke poznaš, zato Ti tega ne bom razkladal. Rokavico sem pobral in precej pomeni. Formirata se danes samostojno dva kroga: Križ in Ogenj. To je sicer škoda, ki bi se ji bilo treba izogniti, toda zagata, (skorajšnja) ki bo prej ali slej prišel Ogenj v njo, bo za nas neškodljiv absurdum. Jaz ga obdolžujem v splošnem demagoštva, zaletelosti, materialistične poteze (ki je v njegovi naravi morda podzavestna) in osebnega izrabljanja. Poleg stališča do vodilnega pojva: »Krošl« se vzporedno pojavlja v meni precizno stališče do krščanskega socializma vobče. Vedno bolj se mi namreč dozdeva vsak verski in krščanski socializem kot sekundarni neelementaren pojav, potreben radi paraliziranja, nekega polarnega ravnotežja; zdi se mi celo kakor figurativen nastavek na tisti zgradbi napačnega krščanstva, ki je metodično, namerno, hoteno.² Zato me strašno zaposluje trenutno vprašanje: bit katoliškega človeka, kajti zdi se mi, da moramo najprej biti na jasnem o takih jedrovitih stvareh, šele potem bo vse drugo jasno. — Poleg tega sem odložil uredništvo »Rasti«, ki jo je prevzel Mirko Avsenak. Pač pa sem ohranil »Križ«.

¹ Kljub Edijevevu antiklerikalizmu ga je dr. Korošec še vedno rad imel, tudi leta 1937 mu je še ponovno pomagal, da je šel v Pariz; v ozadju je pač lokalni patriotizem, ki je za Prleke značilen, zmeraj »vkup držijo« kljub različnim političnim ali celo svetovnonazorskim razlikam (podobno velja za odnos Bratko Kreft in Edvard Kocbek); saj je rektor dr. Slavič pripomogel dr. Bratku Kreftu, da je leta 1940 dobil Turnerjevo štipendijo proti dr. Cirilu Žebotu.

² Tu se vidi razhod med Kocbekom križarjem in krščanskimi socialisti, zdaj s Krošlom, potem z Lampretom, Jurčecem idr. Zato ni prav, če Kocbeka označujemo predvsem kot krščanskega socialca in šele potem kot križarskega mladince; res je pa obratno. Na to opozarjam v svojem prispevku k simpoziju o Edvardu Kocbeku (organiziral Marksistični center, mag. Lev Kreft).

Ko smo vse take stvari uredili, sem se podal domov, vse razložil, nabavil potni list, zbral prtljago in se odpeljal z Mlakarjem naravnost v Berlin. Danes je tri tedne, kar sem zagledal 4 milijonsko velemesto, ki mu pravijo: Evropski Njujork. Najprej sem moral zamenjati vsa merila. Čudim se, s kako lahkoto bi zamenjal tudi etično merilo, kajti milje je podzavestno — nasilen. Večinoma vladata mrak in luč. Reklame, promet, zunanost, brzina spremembe: vse to se vrti okrog človeka in mu ne pusti do sape. Hvala Bogu, da stanujem na periferiji mesta, kjer vlada mir. Hvaležen pa sem za vse to. Spoznavam zato tem bolj in tem hitreje vsak zdrav pojav. Berlinski katoličani so krasno znamenje. Poslušam Guardinija na univerzi, hodim med katoličane, delam po raznih bibliotekah, obiskujeva moderne prireditve, delam, opazujem, molčim. Stanujeva skupaj s Pinotom. On dela v šoli, jaz tudi. Zdaj delava načrt za zunanjo in notranjo opremo »Križa«. Včasih mi kar mrgoli raznih načrtov. Hočem prihodnje leto čim več rezultatov: da bomo čim bolj kratki, resni, polni, zdravi in narodnostni. Doma smo uvedli redne križarske sestanke. Rad bi priobčeval razne preglede kulturnega življenja, razne vidike, vso kulturno sodobno problematiko in čim lepši izraz katolištva v nas in med nami. Ne smemo pozabljati na slovenski obraz, kar se mi zdi ena najvažnejših nalog.

Tone! Prosim Te pod našo disciplino: če moreš, pomagaj! Pošiljam Ti obnem Tvoje stvari, ki vsebujejo v hitrem konceptu izredno važne misli. S tem Ti ustrezem, ker nimaš dovolj časa. Preoblikuj, izberi, ali delaj sinteze. Gre mi za to: *prvič* javi temata, ki jih meniš v bodoče sigurno obdelati. *Drugič* pa tista temata, ki se zdi Tebi nujna in potrebna rešitve, pa naj bi jih drugi vzeli v roke. S tem nam pomagaš pri razgibanju snovi in ljudi. Sporoči tudi vse želje, ki jih gojiš do lista Ti in Tvoji tovariši. Pogačniku pišem posebej.³ Tako važen naj bo ta posel, da si zapišemo vsako misel, uporabljivo pri obliki, vsebini in načinu Križa. Obširna ali majhna reč. Tiha ali glasna. Zdaj imaš — po Tvoji izjavi; čez božič toliko časa, da vsaj eno stvar zagotoviš in sigurno pošlješ čim prej. Zanaprej se bomo pa obveščali. Potrebno je le, da izpolniš prvi in drugi pogoj.

Čez božič hočemo izdati Liturgični molitvenik, ki ga bo uredil Dokler, opremil Mlakar. Torej napredujemo. V upravi Križa se je zgodila tatvina, ki pa je urejena. Upravo vodi Klasinc,⁴ ki čudovito lepo raste. Izdali bomo čez par dni 10. številko in s tem letnik zaključili.

Čudim pa se temu, da je zavladata pri vas taka čudna atmosfera. Da Ti niti enega, niti drugega ne smemo pošiljati. Bogve, če sploh to pismo dobiš. Če ga pa dobiš, odpiši takoj in poročaj o stvareh, ki so pač potrebne. Zanima me Tvoje stanje, razpoloženje, posebno pa delo.

Tako!

Želim prav lepo sveto noč in bogato novo leto Tebi in ostalim fantom!

Tvoj Edi

³ Pogačnika še naprej vabi k sodelovanju.

⁴ Anton Klasinc je postal profesor klasičnih jezikov (Maribor) umrl v Ptuj; tako v tej korespondenci pridejo na vrsto skoro vsa pomembna imena križarjev.

Sem ves v skrbeh radi Božiča; Ediju moram postaviti drevešček in jaslice sicer se mi skuja in potem bo najino družinsko življenje zagrenjeno, morda celo razbito. Ti, Tone, ko nimaš takih skrbi, pa skrbi za svoj Božič in za dobro letino!

Pino Mlakar

9.

Predragi Tone!

20. II. 29.

Ti pišeš pisma iz tihega Nazareta, jaz iz šumnega Jeruzalema. Spomnil sem se večkrat te misli. Danes pa sem vzel znova Tvoje pismo in ga prebral. Tako sem se prisilil k odgovoru. Kajti ne dobim prilike, da bi se oddolžil. Pridno delam in grabim na kup, kakor listje v šumah.

Kolikor se mojega pisma nate spominjam, je sigurno že imelo zarodek procesa, ki se je začel v domovini odigravati. Mislim naše mladinske razmere. Sigurno že precej več. Vendar Ti bom v kratkem orisal: Ob mojem odhodu so bila razpravljanja, kdo naj bi bil urednik Križa. Meni bi bil najljubši Šolar. Govoril sem ž njim, pa takrat ni hotel nič slišati o tem. Obenem so se vedno ostreje pojavljala trenja med Krošlom in menoj. Po njegovi lastni izjavi ga z njegovim spremstvom vred nismo več smatrali za Križarja. Bil sem vesel, da je čiščenje stopilo v nežen štadij. Potem sem odromal. Izšla je 10. št. Križa in začel sem pripravljati nov letnik: opremo, obseg, zbiral sotrudnike in hotel stopiti z elastičnim krogom precej naprej. Gradivo sem prosil, prosil in nič dobil. Niti enega človeka od nikoder. S Pinotom sva precej napisala in poslala že za v tiskarno. Dirnil me je enomesečni molk Ljubljane. In sem mislil: To nekaj pomeni. No, in potem dobim nekega dne krasno pismo od Šolarja, novega urednika Križa. Ne vem še sicer točno sam, kdo in zakaj je vse to izsilil, dejstvo je, da je Šolar premišljeno in nujno vzel Križ na svoje rame. Morda so fantje iskreno hoteli, morda so hoteli s Šolarjem v kalnem ribariti, vseeno: jaz se ne bojim. Ne trepečem in ne izgubljam se v sentimentalnost. Vse to mi je prišlo zelo prav: vidim, da bi vsega tega ne mogel opravljati (Včasih sem »do smrti« truden.)

Kar Ti hočem povedati, je tole: Če se je vzbudil videz, da reagirajo le »osebnosti« in da so le one merodajne, potem mora prav posebno sedaj pasti ta videz. Križ je še vedno Križ. In četudi bi kdaj urednik ne odgovarjal našemu stališču, *vedeti moramo, da Križ toliko velja, kolikor družina njegovih delavcev, delavec pa toliko, koliko napravi.* Jaz (osebno) hočem svoje delo podvojiti in poglobiti. In vse to pišem vam, fantom, ki sem o njih pisal Šolarju: »Ave, crux, tisti bo tvoj, ki bo najbolj tekel. Vidim namreč 5 fantov ob levi in desni in sem divje vesel.« Tone, tako bomo tekli, da bomo pustili vse tiste zadaj, ki jih moramo pustiti. Božji ritem slišim. Vsi ga nočejo razumeti: zato si bodo ali jezik odgriznili ali noge zlomili.

Za vse to hvalim Boga, da je prišlo. Zdi se mi, da bo Križ vplival osvežilno. Mi pa imamo proste, svobodne roke. Odpira se mi nova nujnost: brž ko pridem v Ljubljano, hočem stvoriti majhen krog fantov. Ž njimi hočem (kolikor smem in morem) napraviti delovno

občestvo: z elementi filozofije, umetnosti in religije snovati na trezen, globok in radikalno-sintetičen način novo podobo človeka, sveta in kulture.¹ V Ljubljani je bojda precej nejasnosti in mešanice. Dosti škoduje stvari zopetno eksponiranje Krošlovo.² (Zakaj moram imenovati vedno to ime? Kakor da bi bil moj osebni nasprotnik) Zdi se mi, kakor da nekam hitijo. Ustanovili so novo akademsko društvo »Krekova družina na univerzi« in socializirali so nižješolski del SDZ. V obliki organiziranega »proletarskega« skavtizma. Čudim se, da ni v nobenem srednješolskem mestu močnih fantov. Vse je zazibano v razpoloženje recimo Velike Nedelje. Ne gredo sami naprej. Centrala pa tudi ne. O, bomo že predrli na par mestih. In Tone, naš počitniški tajen inštitut, ki sva midva o njem že govorila! Naravnost žejam po vsem tem kruhu in vinu.

Ali se spominjaš mojega dnevnika iz bogoslovja? Takrat sem se začel slepo prebujati v ranljivo luč. Kričal sem kakor otrok in jecljal ko sentimentalno dekle. Danes udarja ves ta naraščajoči in resnično težak val ob trde, kamnite skale in čisti vanje vklesano sveto ime. Vse na svetu je ena sama velika Ljubezen. Vedno bliže ji stopam z grešnimi nogami. Vedno jasnejša je pot. Vedno umirjenejši sem za veliko, plodno delo. Največji cilj je Odrešenje. V vseh življenjskih podobah razbiram to ogromno naravno teženje: v smrti in plojenju, v trpljenju in čakanju, v sanjah in v veselju, v delu in grehu. Včasih bi pel same himne, včasih ljubezenske melodije, vse v Bogu in za Boga. Študiram literaturo: *vse je hrepenenje po odrešenju in oznanjenje doživete Milosti*.³ — Obenem stremim zakonito po konkretnosti in objektivnosti. Razvidevam zmisel sinteze, sredine, jedra.

Pridno poslušam Guardinija.⁴ Govori o Pascalu in o njegovih mislih: borba človeka z Bogom. Govori tudi o vrednotah Novega Zakona. Neverjetno sem pridobil. Znan sem že z raznimi Quickbornerji. Imamo skupne sestanke. Seznanil sem se z dr. Groschejem, govoril s Frid. Muckermanom, slišal Dessauerja. Ko bom nagromadeno materijo požrl, grem k Guardiniju, Fahslu in drugim. Berlin sam kot mesto civilizacije in kulture mi tudi da ogromno. Pa kaj bi našteval: saj bova vse, kar je treba, premlela med seboj osebno. Tukaj ostanem do aprila.

¹ To je značilno za Kocbeka vse življenje že izza gimnazijskih let: zbirati okoli sebe delovno občestvo (krog fantov) za novo podobo človeka, sveta in kulture. Od začetka so bili to samo vrstniki, pozneje že mlajši učenci. V tem je bila njegova ekstatična osebnost očarajoče privlačna, čeprav so se mu dozoreli fantje začeli počasi bolj ali manj odmikati, vsak svojo pot, zvečine v razne stroke.

² Tone Krošl, moj sošolec, je bil zelo nadarjen, ambiciozen fant, v sebi pa hudo razklan, eruptiven; trajno sodelovanje z njim je bilo nemogoče, ker je bil v svojem ravnanju nepreračunljiv, tako je npr. v bogoslovju neke noči na tihem iz Lipice iztrgal vse svoje številne, dobre prispevke in s tem celoten letnik hudo okrnil. Postal je zgodovinar, doktor filozofije na ljubljanski univerzi.

³ To pismo nazorno razodeva Kocbeka kot ekstatično osebnost: tak je bil, rastle in se razvijal že izza gimnazijskih let vse do konca življenja.

⁴ Guardini je bil (duhovnik) profesor katoliškega svetovnega nazora na filozofski fakulteti svobodne univerze v Berlinu. Tu je Kocbek komuniciral tudi z drugimi vodilnimi misleci takratne Nemčije: Friedrich Muckerman, biolog, genetik, jezuit, Grosche filozof, Friedrich Dessauer fizik-filozof, Hehlmut Fahsel teolog in filozof.

Čez veliko noč bom v Hamburgu pri Pinotovem prijatelju, ki me je povabil k sebi. Potem pa najbrž domov. Pa ne mislim rad na to, kajti zasidral sem se močno.

Tebe pa prosim, ostani kakor si bil in spomni se (če moreš) kdaj na Križ. Ker je vse skupaj premaknjeno v tek, Te prosim, da bova nekoč izmenjala pisma o sedanjem položaju in o konkretnih načrtih za naprej. Mislim najsrečnejše prijeme, trumfe,⁵ ter morda izbor fantov za posamezne občestvene družine. Bog živi Tebe in Tvoje tovariše.

Moli zame!

Tvoj Edi

Pazi, imam nov naslov!

10.

Moj dragi Tone,

že deseti dan bivam v prečudnem mestu Hamburg. Moja velika noč v letu *Gospodovem 1929* stoji v znamenju mesta ob Labi. Stanujem v četrtem nadstropju neke ulice, ki jo je lani že Pino vzljubil. Naj Ti razložim, kako sem prišel semkaj.

Bog je dal Pinotu solnčen radij, s katerim je zajel tudi mladega človeka, ki je plesalec, knjigar, zmes romansko-slovansko-germanske krvi, dober in odkrit. Ne vem, kako je bilo z njim, predno mu je dal Pino našega vina. Danes je brat med brati; močno živi iz katoliškega krsta želja on nezadovoljen protestant. Umira po našem solncu, veselju in čistosti. Hoče se mu naše družbe. Zato me je morda po Pinotu povabil, da pridem k njemu. Jaz pa sem se podal na pot, kakor Jakob, ki je šel po lepo Rahelo. In zdaj, ko to pišem, sem zadovoljen, da se je vse to tako zgodilo, kajti užil sem lepe dni. Dva tujca sta si prišla nasproti in zdaj se bosta ločila dva prijatelja. Povedala sva si marsikaj; v pesmi, ki jih oba ljubiva, marsikaj v težkih gibih najnotranjših jazov, iz spominov, nalog, in bodočnosti. Če se torej vprašam po teži svojega romarskega čolna, moram reči, da je velika noč bila zopet na neskončno visoko naravnane stopnice.

Čutil sem med razgovori, da je težko govoriti besede življenja. Vedno bolj se me loteva neka nemirna tegoba, če govorim komu to, kar je meni jasno, veliko in grozno. Kakor zrel sad sem včasih utrgal fino spoznanje, da nosim zlato vsega zlata. In najraje bi bil tih in molčeč. Pa to je le mimogrede. Samo takrat, če stojim v pozi propovednika. Veš, najlepše je pač biti tovariš med tovariši, brat med brati. Zato bi bil tako neizrečeno rad v družbi počitniško zdravih bratov in izpolnil nalogo, ki jo vedno ostreje čutim. Tone, globlje moramo, še globlje, trikrat globlje kot do sedaj. Včasih sem kakor plamen: vse znati, vse preenostaviti, vse obkrožiti s ponižnim, zdravim očesom. Nič

⁵ adute (nem.).

Takšnega Edvarda, kakor se razodeva zlasti v tem in naslednjem pismu, sem doživljal vse življenje; vedno je bil v svoji globini enak, vedno očarujoče privlačen v svojem ekstatičnem zanosu za življenjsko nalogo, za katero se je čutil poklicanega in za katero je navduševal svoje najbližje, kolikor so ga razumevali. Politik pa ni bil v svojem mišljenju in hotenju nikoli, tudi takrat ne, ko so ga privzeli v »vlado«.

še ne vemo, pa smo po nekem naključju že postavljeni na vidno mesto, kamor se mnogi ozirajo. Es wird mir bang, če pomislim na to. In še več: naše slovenske razmere so vedno strašnejše. Bog mi odpusti jezo, (ali pa jo spremeni v sveto jezo) ki se mi zgoščuje, če le eno številko »Slovenca« preberem.

To vse premišljuje tukaj, posebno ker moram svojemu prijatelju razlagati o naših razmerah, ki jih že po Pinotu dobro pozna. (Takole mimogrede sva prevedla večino Pregljevih »Balad v prozi« v nemščino. Mnogo delam tudi na to, da bi nas Slovence malo porinili v svet.) Zato Te vprašam, kaj misliš o počitnicah. (Jaz sem drzen: za svoj izpit se ne brigam, za počitnice pa bi že spet načrte razvijal. Pa bo z božjo pomočjo že šlo vse) Časi penečega se navdušenja izginjajo, zemlja se prikazuje v trpljenju in trnjevem delu.

V Berlinu ne bom več dolgo. Še kakih 14 dni, potem pa takoj domov (Sv. Jurij). Občutim neko tegobo. Žalost. Nemiri. Linijo moram namreč pretrgati, ne morem je naravno priključiti. Bilo je preveč. Naglica. Raztresenost. Osupnjenost. Očaranost. Razočaranost. Vse sama v velemestu razumljiva psihološka dejstva. S tem nikar ne misli, da se bom Bogve kako potr vtlekel domov. Nikdar in nikoli. Prav zadovoljen sem obenem in vesel. Zdaj spet enkrat vsaj malo, malo stojim tam, kjer so se mi v Ljubljani strašno izpodmikala tla: neznanje, navdušenje brez hrbtenice, neorientiranost itd. To je zdaj precej drugače. In še nekaj, oziroma dvoje:

Prvič ljubim Boga in njegove zapovedi prav iskreno in blizu in enostavno in silno in strašno, kakor otrok mater. Če me bo kdo vprašal, kaj mi je velemesto dalo, bom rekel: Potrdilo mi je vero mojih očetov. Prosim ga, da bi ta vera ne bila metafizični luksuz senzitivnega človeka, marveč čisti praogenj vesoljnega očiščevanja in katoliški proces vedno trajajočega odrešenja.

Drugo so moje pesmi. Sodim o sebi, da sem našel svojo pot. Kakor v pripravljeno strugo sem se potočil in se sprostil v svojo obliko. Moja oblika je zelo vezana svobodna forma. Moja vsebina je označena par stavkov zgoraj. Zadnji čas vedno pogosteje pišem. In še nisem nikdar bil tako zadovoljen, kakor danes —

—

Boštele mi je poslal svoje Pesmi. In sem žalosten, ko jih berem, ker me moti, hudo moti formalna stran. Tako blizu je včasih suhi prozaičnosti in celo banalnosti, da sem jaz namesto njega v zadregi.

Križ je postal zelo resen. Manjka mu gradiva, pa mu zdaj niti jaz, najtočnejši producent, ne morem pomagati. Pa bo že prišel tisti čas.

Kavčič je v bogoslovju. Dobro, če sam iz sebe, slabo, če po sili. Veš, meni se večkrat vzbudi težnja po filozofiji. Nekoč januarja sem se skoro odločil presedlati.

Pino je poln. Lepo je videti in slutiti njegovo mlado ljubezen. Včasih se mi zdi, da se tudi jaz kopljem v njegovih mavricah. Je kakor pobožna legenda o vitezu in princesi.

To je najbrž moje zadnje pismo iz tujine do Tebe. Prihodnje bo že polno šmarničnih vonjev in zvokov.

Moli tudi zame Tone, da bom šel močan domov. V resnici se bojim Ljubljane. Raje bi šel v Madrid ali v Kalkuto ali v Mehiko. In pozdravi vse tovariše, ki jim želim veselja in zdravlja. Tebi pa pogledam v oči in Ti rečem: Navsvidenje Tone!

Tvoj
Edvard

11.

(Razglednica: München, Marienplatz während des Glockenspiels)
Dr. Trstenjak Tone
stud. theol.
Innsbruck
Canisianum
Oesterreich

Sem že pri Makslnu v Münchnu.¹ Prav točno Ti ne morem povedati, ob kateri uri, toda v nedeljo prav gotovo in sicer kdaj predpoldne ali okrog poldneva. Še nisem vlaka izbral. Poiskal Te bom v Canisianumu. Do takrat na veselo snidenje.

Edi

Kos doma imam sinoči in nocoj, drobec slovenske domačije v tujini. — Bodi mi srčno pozdravljen — po Ediju!

Tvoj Maks

12.

8. junij 1931

Tone,

hvala, da si me prebudil. Poznaš psihološki moment zagate. Stojiš v slepi ulici in niti kretnje ne moreš napraviti sredi boleznega miru.

Najprej sem mislil zaslužiti si nekaj pri ljubljanski Prosvetni. Bil sem v knjižnici skoraj en mesec in se vživel v zanimive razmere. Res da nisem imel dosti ali skoraj nič časa, toda hvaležen vpogled v človeka in knjigo sem dobil. Spoznal sem zanimiv način kulturnega prometa. Človeka in knjigo. Obenem sem spoznal nekatere tipične ljubljanske gospode.

Potem je prišlo nepričakovano: nastavitev. Vedno so mi bajali, da bo prišlo šele jeseni. Najprej me je privatno opozoril Joško Krošelj iz Beograda. Drugi dan pa je prišlo uradno. In tretji dan brzovavka direktorja v Bjelovaru, naj nemudoma pridem. V Ljubljani sem uredil vse v velikem tempu, obvestil domače in bil 23. marca v Bjelovaru.

¹ Maks Wraber je bil moj sošolec od prvega do osmega razreda gimnazije, zmeraj nedosegljivi primus: imel je dva talenta, nadarjenost in pridnost (izredno disciplino volje), postal je dr. botanike, umrl kot dopisni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti; leta 1931 je bil v Münchnu na podiplomskem študiju (na lastne stroške, kredit).

Sam, na brzo roko, zmeden sem stopil v profesorsko zbornico. Poznaš marčne dneve, dež in blato. Misli si k temu še nepregledno mesto Bjelovar, sezidano v samih širokih ulicah pod Marijo Terezijo, majhne hiše, ločene z lesenimi plotovi, ravnina, smrdljiva dvorišča in ogromno kasarn. Prebivalstvo mešano, Hrvati, Srbi, Madjari, Čehi, cigani in židje.

Prve dni sem plaval v indiferentni toposti. Vsak mi je razlagal, me poučeval, svaril, najbolj pa direktor Ribar, poštena, a pedantna duša. Ko sem našel stanovanje in hrano in dva dni hospitala po različnih razredih, sem vzel vajeti sam v roke. Dobil sem pet razredov: I b (same punčke, razen 5 fantov) III a (dečki) III b (fantje in dekleta) V b (večina dekleta) in VI a (sami fantje). Poučujem samo francoščino. Prve dni sem našel veliko uteho v delu, ki sem se mu ves predal. Obenem sem se začel razgledovati. Začeli so me vabiti v razne družbe in društva, na pijačo in zabavo. Med kolegi sem našel enega Slovenca, Rusa Vilkota iz Kranja, dober človek, ki pa rad pije. Križe imamo z njim. Potem je malo širji krog, 4 mladi suplenti: midva z Rusom, en Črnogorec in en Hrvat iz Primorja. Zelo smo se navadili drug na drugega. Toda s strahom večkrat ugotavljam, da me to malomeščansko vzdušje plitvi, zabrisuje važnosti in navaja lenobe. Ne smem sicer v tem oziru obtoževati, delam dosti, — šola je hudič — berem dosti, in sam sem precej napisal, toda pravega človeka ni ob moji strani. Spoznal sem se sicer z nekaterimi katoliki, hodim tudi med hrvatske križarje (naslednike Orla), toda vse to je radi njihovega načina daleč od mene. Kadar grem v cerkev, trpim na nekem tujstvu, žalostne so namreč hrvatske cerkvene razmere.

Potem sem sčasoma začutil strašen dolg čas. Bilo mi je mučno pred samim seboj. Vsak dan sem v šoli čutil skoraj fizično bolečino vsled neurejenega znanja in neznanja hrvaščine. Ljudje so se po prvem navalu v mojih očeh sesedli kakor prazni mehovi. Ljubljana je pozabila name, nikakega poročila, jaz sam nisem mogel iz osuple zagate.

Tedaj je prišla natura. Moje stanovanje ima vrt, veliko ploskev gred in rož. Solnce je popravilo zemljo, začul sem melodije zemlje in hiš. Ni dneva, ko bi vsaj par ur ne užil v njem. V moji neusmiljeni mirnosti je zatrepetala veja s popki. Začel sem podzavestno spremljati naturo na njeni večni poti k Bogu. Tudi danes sem še vedno nekako miren, a že preko meje. Ali tiho so prišla neka spoznanja. Po takih kritičnih momentih spoznavam zopet modrost življenja. Danes vem, da more tudi tako blodno in bedasto mesto človeka učiti.

Zelo sem vzljubil slovenstvo. Saj veš, da Srbohrvati o tem radi govori v ovinkih. A vendar vedo, da smo naravna, četudi majhna celota. Pač pa je nekaj zanimivo: ni mi več dosti do izrazitega principielnega nazora, do takega, ki je nekje zgoraj skoraj filozofsko skonstruiran, pa ga ljudje aplicirajo navzdol. Kakor da skoraj ne razumem samega sebe v prejšnjih periodah. Mislim, da se pravilno oddaljujem nekemu fanatizmu. Potem me gnjavi srd na Ljubljano. DiS me jezi, da tega niti izraziti ne morem. Avsenak je že šel v Ljubljanski Zvon. Jaz mu bom sledil. Vse je le prešerna gesta ljubljanske mlado meščansko-katoliške klike. Talent ni vse. Velika usta še manj. Meni je zdaj naravnost užitek čakati na svoj čas. Vem, da bo prišel. Drugo mi ni mar. Prav zagotovo

vem, da sem umetnik, človek, ki mu je določeno umetniško ustvarjanje. Okrog mene plešejo prividi in osebe, ki želijo biti ostvarjene. V jeseni bom napravil prvi resni korak.

Te dni mi je Herbert Oertel javil, da je kupil dobro knjigarno v Kielu. To mi veliko pomeni. Saj je on eden izmed nas. Meni samemu se zdi, da ne bom dolgo profesor. Ko pa sem se Tebe spomnil, da boš kmalu imel novo mašo, sem dejal, da si dobro napravil. Prosim Te, samo, da se ne jeziš name, fotografije so mala reč, hujše mi je radi obljube, toda vedi, da sem zaprosil AO, da slike pošlje in uredi, jaz sem potem jasno pozabil na zadevo. Ali se da popraviti? Zdi se mi, da bom še precej takih neumnosti napravil. Knjigo dobiš z doma. Moj brat Pepi je te dni odpotoval v Nemčijo. Vesel sem, da sem mu lahko dal svoj prvi denar. Herbert ga je povabil.

Mi imamo prave šole samo še par dni, potem pišem spričevala do Vidovega, nato grem domov, odtod pa v Dalmacijo in nato k Tebi na Tvoje največje slavje. V Ljubljano bom odslej naprej redno šel s težkim srcem. Težka senca je za nami.

Toda ne obupaj, Tone!
Pozdravlja Te
Edi

20. X. 31

13.

Tone!

Hvala za karto!

Izpit napravil 17. X. z dobrim uspehom. Najprej sem mislil, da se vse vrti krog novega profesorja, potem je pa prišlo šele pravo tiho veselje mladega človeka, ki je dosegel prvi realen cilj. Seveda sem omamljen od truda in samotne učenosti. Zdaj je par dni ulila reakcija na to in še morda kak liter vina, starim navadam in kolegom na ljubo. Nato bom najbrž vložil prošnjo za službo, obenem pa hitro smuknil ven. Prej bomo seveda v Ljubljani še reševali zadevo o Križu. Prišel sem do tega, da glavnega brez Pinota ne bomo rešili. Zdaj gre le za formo in formalnosti, ki jih še kakšen član »kvadrivirata« čuti. Lastništvo bomo sprožili tik po povratku iz Nemčije in obisku pri Tebi. Nekaj se mi zdi novo in važno: moje spoznanje, da bo najboljši Križ izdati samo 4 krat na leto, v debelejši obliki, brez vsakega žurnalističnega znaka. Prvič manj tehničnih skrbi in izdatkov, isti obseg koncem leta, pa več časa in mirnosti.

Kako grem v Nemčijo? Najbrže skozi Wien — Praha — Dessau, naravnost k Pinotu, ki to želi in radi Herberta, ki takrat ne bo popolnoma na razpolago. Zato ne bom mogel že takoj skozi Innsbruck, ampak šele domov grede.

Drugo je to, kar praviš, da imaš čas, krasno! Zdi se mi pa, da razgovor ni tako nujen, če pomislim na dvoje: Bral sem sedaj članek o Vebru v DiS in moram reči, da je dober. Ni še popolnoma tako gladek, zrel, miren, kakor Ti pristojna, je pa velik napredek od člankov v Križu. Zato pravim: kulturna filozofija je poleg umetnosti velik motor današnjega časa. Piši široke, velike plasti snov obsegajoče preglede in posebno

to, kar mi je na srcu: vsako miselno dejstvo, ki služi novemu človeku. Čim bolj boš *bistven*, čim bolj boš obenem *samsvoj*, tem bolj boš ustvarjal članek za *Križ*. Kajti to, kar me vodi pri delu za novi *Križ* je svoboda iz etosa, ženijalnosti in vere, svoboda človeka brez etikete zaenkrat. Zato moraš pisati stvari, ki so Tebi najbolj blizu in ki si prepričan o njih. Pa bodisi kratke stvari. Želim, da bi vsak prispevek nosil srčni pečat svojega očeta. Obenem boš seveda lahko napisal kaj za *Pregled*: navidez lahka informacija, ki pa nosi tendenco skupne slike.

Ethos — Logos, Umetnost, Religija — Teologija koliko problemov v teh odnosih in besedah samih. Potem praktično: pácifizem, vojna, revolucija, družba, kapitalizem, socializem, Cerkev — cerkev, do psiholoških osvetljav človeka in anno D MDCCCC + XXX vse človeku radi Boga, vse resnici in življenju.

Par dni še bom tukaj, potem grem domov. In tja mi lahko odgovoriš. Saj prej ne bom odpotoval, kakor po 1. novembru.

Pozdravlja Te
Edi

Nedelja, 13. dec. 1931

14.

Dragi Tone.¹

Kajpak se boš čudil rekši, ta hudir pa se je kar pofrancozil, nobene ne da od sebe. Dragi, morda ne boš verjel, da sem bil kar jezen, ko sem šele pozno zvedel, da spet tičiš v tistih jodlerskih kotovih.¹ To mi moraš popisati, kdo je kriv.

Jaz sem seveda v Lyonu. Sam, šele pred dvema dnevoma sem na konzulatu trčil na Slovenca, ki je že 7 let tukaj. Zdaj sva dva, toda slab trošt, kajti saj veš, kakšen je Slovenec v tujini, toži po domovini, sam pa ji je v jedru nezvest. Da sem sam, sem zelo zadovoljen. Tako še nikdar nisem bil. Uredil sem si delo, pa tudi druge človeške zadeve so v napetem delu in svobodi mnogo pridobile, tako da mi je o njih celo nerodno govoriti, spadajo namreč v kategorijo molka oziroma nebesede, oziroma notranjosti.

Ti veš, kako sem težil po spoznanju francoske kulture, potem ko mi nemška ni bila več uganka. Sleherni dan odkrivam dragocenosti, podoba ni več prazna, atmosfera odkriva človeka. Žalibog je *Lyon* v nekem oziru pač le provincialno mesto, kljub kardinalu, biblioteki, univerzi in misijonski centrali oziroma Herriot-ju ali operi.²

15.

Dragi Tone,

Včasih je tako, da pismo človeku nič ne pomeni. Niti pismo dobiti, niti pismo napisati. Oboje je pojav, ki zamuja ali mimo gre. Razen

¹ Edi je bil nejevoljen na Innsbruck, kjer nismo smeli sprejemati glasil mladinskega gibanja, kar v nekaterih pismih omenja.

² Manjka konec pisma, ki se je izgubil.

v umetnini ne boš nikdar izvedel, kaj sem jaz v Lyonu ali kaj delam. (Na to, da bi bila tukaj skupaj, niti misliti ne upam.) Zanimivo je to, čimbolj sem zaposlen z delom, tem bolj sem zaposlen s samim seboj. Včasih imamo dolgo skrčeno pest in zakrite oči. Važnost ne vidim v intimnem spoznanju ljudi, marveč v spoznanju množic in duha. Nikdar se še nisem toliko boril s pojavi časa, latinska kultura je za tako premišljevanje hvaležna baza. Ona mi je velik paradoks: osebno mi daje silno mnogo, saj sem bil dosedaj res v nemškem miselnem krogu, v mojem nazoru o svetu pa me vedno bolj pretresa. Zdi se mi, kakor da je v obeh močan sentiment, prvi bi se rad dvignil proti naši idilično zgrajeni domači kulturi, drugi proti rimskemu katolicizmu. Niti malo Ti ne morem nuditi pojma o načinih, kako se to vrši: življenje je rafinirano. Posebno mučno občutim dejstvo, da sem član nekega majhnega naroda v Evropi. Mi nikdar ne občutimo popolne človeške svobode, ona je namreč tudi geografija. V pariškem Slovenskem klubu sem to občutil, tesno mi je bilo med trgovci, delavci in služkinjami, četudi so zadnji najdragocenejša bitja na svetu. Zjokal bi se nad slovenskim dejstvom. Zdi se mi namreč, da so kultura le nekateri mladi ljudje, ki bi radi pisali knjige, četudi sem sam med njimi. Ni pravice na svetu. Včasih se mi zazdi, da bi oprl to spoznanje v religiozni svetlobi nase, v žrtvi bi jedel večno beden kruh, neupogljiv in silen kakor nekdanji puščavniki. Toda ne morem se braniti pred vabo miru, ki jo slutim v zakonski ženi. Zelo rad bi našel dobro ženo in se poročil.

In še eno težo slutim: biti upornik. (Morda bi prav zato rad opore v ljubezni) Dobro vem, da smo preko sentimentalnih časov Maribora in Ljubljane, ko smo bili uporniki le radi sladkosti, ki jo da uporno občutje, danes je vsak izmed nas sam, (s Pinotom si ne dopisujeva, Šolar je nekje, Tomo¹ je nekje, sleherni je lep v tej samoti četudi je grozna) v vsakem se nekaj absolutno lastnega snuje. Jaz hodim med temi ljudmi, ki jih noben izmed nas najbrž nikdar ne bo videl, moje misli se med njimi rodijo: ves svet je star, degeneriran, skoraj neumen; lenoba vlada, sila konzervativne gravitacije, toda čim bolj spoznavam to, tem bolj sem nezadovoljen. Ne vede me v odpuščanje, marveč v mrzlo razumevanje. Ves nestrpen sem v nasprotju: konservativni elementi sveta in uporni elementi človeka. Morda je tu moj glavni problem.

Tebe, Tone, vidim tudi zelo resnega. Duhovništvo naj Ti da, kar sem vedno jecljaje hotel povedati, monumentalno ljubezen do človeka. Znanstveniki so večkrat nagnjeni k nepotrebemu govorjenju, kakor literati k nepotrebni afektaciji. Želim Ti pravo modrost iz molka in premišljevanja, nabirajoča se energija veselja naj bo otroška... in malo je meni privošči.

Nedelja je. Tudi danes sem v knjižnici. Ura je šest zvečer. Tuintam zaškriplje stol. Zunaj zvoni.

Verbum spirans amorem.

Edi

¹ Tomo Gamulin z otoka Hvara.

16.

Dragi Tone,

to pismo, ki nanj radovedno čakaš, se je zakasnilo proti moji volji. Ko sem se iz Ljubljane vrnil, so se majhni dogodki naše tesne hiše kar valili eden preko drugega. Od dedeka preko sestričen do Rude Jurčeca smo imeli v zaporednih »epohah« pri nas. Vmes je bilo tudi novo leto, smučanje na zapadlem snegu ter moj do neverjenosti razvit čut za spanje.

Pri nas je polno dogodkov.

V Ljubljani sem videl in slišal najprej literarne zadeve. Od Ljubljanskega Zvona se je odcepila mlada garda: Kozak, Leben, Vidmar, Udè, Albrecht in snuje novo revijo, najbrž bodo oživili »Kritiko«. Izdali so brošuro, kjer objavljajo zabranjene članke in manifest, kjer oznanjajo slovenstvo in delo nad običajno politično atmosfero: klerikalci ali liberalci. — Pri DiS je takole: KTD je začelo proti Ložarju tajno rovariti radi objavljenih Meštrovičevih slik in nameravane kritike Francè Vodnikove pesniške zbirke. Dosegli so Ložarjev odstop in ga oficijelno tolmačili s finančnimi težavami, kar bo najbrž tudi res, ker sta se pojavila dva njihova načrta, ki so ju hoteli izvesti na enega: v dosedanje uredništvo stopi eden starejših: Koblar, in DiS izide le 4 krat na leto kot nekak almanah. V režijo bi ga prevzela Jugoslovska knjigarna. To dejstvo pa je odkrilo še drugo zakulisnost. Poleg KTD sta proti dosedanjemu DiS rovarila tudi dva mlada »starina«: Tone Vodnik in Sil. Škerl. Posebno zadnji se je na svoj način potegoval za uredništvo. Vsa zadeva je torej zapletena in gnusna.

Edino simpatičen pojav je homogenost mladih sotrudnikov. Predno sem prišel v Ljubljano, so imeli že en lep sestanek. Na drugem, ki sem bil navzoč na njem, so bili: Ložar, B. Vodušek, B. Orel, Vilko Ukmar, Miran Jarc, J. Klakočar, Francè Vodnik, B. Pregelj, B. Magajna, Tine Debeljak, J. Vomberger. Zastopan je bil Vital Vodušek, Tebe sem zastopal jaz. Šolarja so vabili, pa ni prišel. Na sestanku smo sestavili in podpisali spomenico za KTD, kjer zahtevamo uredništvo iz tistih vrst, ki list nosi, odklanjamo pa starejšega člana v uredništvo na tak čuden način, ker vzbuja videz patronance, močno pa želimo sodelovanje vseh starejših. To izjavo smo poslali kot svojo zadnjo in nepreklicno besedo. Drugo izjavo smo poslali Jug. knjigarni, ki je list medtem že poslovno prevzela ter formulirali zahteve: DiS naj izhaja na takem formatu kakor Hochland, naj izhaja redno vsak mesec, uredništvo naj bo svobodno, za spore predlagamo razsodišče treh članov, enega mladega, enega starejšega, enega nevtralnega: dr. Breznika. Honorar naj se ne zniža preko 50 ali 60 (petit) Din. — Po vsem tem je prišla na vrsto druga možnost, da so vse naše zahteve odklonjene. Za ta slučaj smo odkrito govorili o novi reviji, opazil pa sem v tem oziru neko neprožnost. Te dni so imeli tretji sestanek, kjer bodo obravnavali odgovore in se bavili natančneje s to drugo možnostjo. Rezultata še ne vem.

Doma sem potem nekega dne prišel na smelo misel, da bi bilo lepo in veliko dejstvo, ko bi se združili z disidenti LZ v novo, res veliko in reprezentativno revijo.

Poleg tega je začel Kreft izdajati svojo »Književnost«, Mrzel pa snuje svoj leib žurnal, revijo »Cesta«.

Zdaj pa druge velike akcije:

V nedeljo 8 januarja so iz vseh katoliških prižnic v Jugoslaviji prečitali pastirsko pismo vseh naših škofov, ki je javna obsodba državnega Sokola. Ta drzen korak je bil popolnoma tajno pripravljen, nikdo ni vedel zanj. Duhovniki so čakali v nedeljo na aretacije, pa ni bilo nič, le Bauerju so napravili preiskavo. Pismo je Sokole strašno razburilo, vendar je država mirna. Pravzaprav ne more ničesar napraviti, odprtega boja s Cerkvijo pa se v tem položaju boji.

Največja senzacija pa so tkzv. Koroščeve punktacije. Korošec je na Novega leta dan povabil k sebi inozemske dopisnike in jim dal v imenu SLS izjavo, ki velja kot slovenski narodni program. 1. Zahteva, da se Slovenci v Jugoslaviji, Italiji, Avstriji in Madžarski ujedinijo v eno politično enoto. 2. Slovenci v Jugoslaviji morajo ta ideal ustvariti. 3. Zato nam je v Jugoslaviji potreben popoln samostojen položaj, to je; nacionalna individualnost, ime, trobojnica, etniška zajednica, finančna samostojnost, popolna svoboda. Zato treba izpeljati radikalno socialno zakonodajo. 4. Za ostvarjenje tega cilja je potrebno, da si Slovenci, Hrvati in Srbi svobodno izgradijo federativno državo, ena od federativnih celot bi bila Slovenija. 5. Ta načrt imata tudi SDK (seljačko-demokratska koalicija) in Radikali. Mi Slovenci se jim pridružujemo. Podpisan: Korošec.

Letake s podobnim besedilom je razširil Korošec po vsej Sloveniji. Po državi je velik halo. Vladni listi hočejo z njim polemizirati. »Korošec nas tira v katastrofo,« slikajo ga kot razdiralca države in italijanofila. Nacionalisti med profesorji se že par dni penijo: »Razbojnik, katoliški hipokrita, na večala z njim, ustreliti ga.« So že polni onemoglosti.

Koroščeva prva točka je revolucionarna. Zato pripravljajo proti njemu veleizdajniški proces.¹ Zdaj smo Slovenci oficijelno nastopili kot akcionaši. Bog nam daj ognja in modrosti.

Pax tecum
Edvard

Bjelovar, 8. III. 1933

17.

Dragi Tone,

Zdaj pa je že spet čas, da Te malo obiščem, eno in drugo je treba reči. Ker Te nikdo najbrž ni obveščal o dogodkih pri DiS, mi dovoli, da Ti najprej to razložim.

Po tistem božičnem sestanku, ki je mlajše sotrudnike povezal v enoten stav do KTD in (bodimo odkriti) tudi proti starejši grupi sploh, je prišel na našo izjavo negativen odgovor, toda v silno diplomatski

¹ Internirali so ga na otoku Hvaru.

obliki. KTD, ki se je izgovarjala pri izpodkopavanju Ložarjevega stališča na finančno krizo in nezadovoljstvo naročnikov, se je direktnemu odgovoru izognilo tako, da je predalo Dominsvet z velikimi oficelnimi ceremonijami Jug. knjigarni, ki se danes gerira kot njegova nova lastnica in je uredništvo izročilo prof. Koblarju. Tako se zdi, da je naša takratna vznemirjenost danes osramočena, skoraj osmešena, če jo še naprej vzdržujemo. Toda poročam Ti, da grupa sicer ni več enotna, (odpadli so Francè Vodnik, Miran Jarc, Miško Kranjc) da pa smatra svoje stališče še vedno za upravičeno. Ker sem med njimi tudi jaz in ker mislim, da mi boš dal tudi Ti prav, zato evo moje razlage.

Lastnik DiS je slejkoprej še vedno isti, le v popolno upravo ga je dobila Jug. knjigarna, tako da njen ravnatelj Mesar zdaj precej odloča. Toda po informacijah je trik klerikalne gospode, ki v takih potegavščinah sadistično uživa. Spiritus agens je bil prof. Fabijan,¹ ki ga tudi sicer že po knofih poznamo. Da je povest še bolj dramatična, govore celo o tem, da je KTD januarja misel na DiS že popolnoma opustilo, da 14 dni DiS sploh ni bilo in da je sedanji DiS popolnoma novi list. To so napravili tako prisrčno, da je prof. Koblar, ki je dobil tedaj od »novega« lastnika popolnoma »novi mandat« prišel k Ložarju in mu ponudil souredništvo. Kaj v ljubljanski atmosferi to znači, si lahko misliš; Ložar in ostali so to energično odbili, pač pa je neka centrifugalna sila odtrgala. Franceta Vodnika in ga napravila za sourednika.²

Meni so ta potek, ki je še vse bolj zapleten, pridno podajali v pismih. Pisali so mi Francè Vodnik, Koblar, Škerl in Ložar, vsak vsaj dvakrat. Ti me poznaš, da mi tako osebno odigravanje ne prija, toda v sredi vsega sem se moral točno odločiti, ali grem k novemu listu, ali pa skupaj z ostalimi iščem novo rešitev. Odločil sem se takole: Pri novem listu tako dolgo ne sodelujem, dokler ne bodo vsi drugi inkorporirani, kar močno želim in česar pričakujem od sedanjega uredništva, ki mora imeti stalno iniciativo. Na drugi strani pa sem skušal skupnost, ki se je zanimivo razodela na osredju Ložar—B. Vodušek—Magajna—Javornik—Klakočer—Orel plodnosno izrabiti v nekaj pomembnega. To se je že zgodilo. Dobil sem pismo, kjer mi predlagajo ostvaritev Zbornika, ki bi naj izšel še pred počitnicami (200 strani), kar sem navdušeno sprejel. Ker so mi obenem poročali, da DiS ne ve iz svoje zagate in je torej združenje močno na vidiku, je v vsakem slučaju ideja Zbornika pozitiven izraz skupine, ki se je v težkih dneh zbrala, in ki bi v vsakem slučaju tudi v naprej kot neka skupina rada obstala. Zase čutim, da me je resnično nekaj z njimi združilo. Sporočam Ti torej zdaj mirno njihovo skupno željo, da bi v tem Zborniku tudi Ti sodeloval. Oni računajo nate.

Ker ne vem, kako si porazdeljen s študijem v teh mesecih, Ti naravnost povem, da bi Tvoje sodelovanje veliko pomenilo. Po njihovi razlagi bi Zbornik bil eliten izraz novejših duhovnih naporov. Krasno

¹ To je bilo takrat v začetku, pozneje je bil Fabijan celo voditelj akad. kluba Zarja in kot tak na isti črti s Kocbekom.

² Pa tudi to uredništvo s Koblarjem in sotrudniki je napravilo leta 1937 dokončni odstop (povod je dalo Kocbekovo Premišljevanje o Španiji).

bi bilo, ko bi lahko prispeval kako klasično študijo, ki bi se tikala sodobnega človeka. Že dolgo mi hodi po glavi, da bi Ti svetoval enkrat monumentalen pregled čez sodobno filozofijo, katera so temeljna strem-ljenja in kateri so tipični predstavniki filozofije. Saj si kolikor toliko blizu izvorom ali vsaj atmosferi.³

Prosim Te, da mi odgovoriš in v pozitivnem slučaju že približno opredeliš svoje delo. Vse drugo, kar se pri nas dogaja, Ti je pa sigurno znano.

Iskreno Te pozdravlja

Edvard Kocbek

Prideš o veliki noči domov?

Rudi Vahčič je prišel k nam za kaplana.

Tvojo misel za združitev nas disidentov s Sodobnostjo sem sporočil, toda prva številka jih je prestrašila. Vidmar—Leben—Kozak so zapadli v nek voden liberalizem, ki ga ni mogoče več zabrisati. Bila je na vidiku nova revija Slovenske Maticе, pa je padla v vodo. Nobena nujnost ni velika, razen — DiS.

18.

Dopisnica

poštni žig: Sv. Jurij ob Ščavnici

13. VII. 1933

Herr
Dr. Anton Trstenjak
Volderwaldhof
Bei Hall / Tirol
Oesterreich

Dragi Tone,

12 julija 1933

Tvoje pismo jedrnato priča, da temeljito živiš. Naj Ti hasni v vsakem oziru. Domov pa le pridi čim preje, tiste dni bom doma; kam pa čem tudi iti, ko še nisem v življenju tako slabo materialno bil podložen kakor letos, drugi so na morju ali v planinah ali v kakih družbah, jaz pa spet v tej temni sobici, kjer se menjata deževni hlad in soparna vročina. Snovi za pogovor je ogromno, le pripraviva si oba trezna in smotrena merila, tudi kake druge presenetljivosti lahko izveš. V ponedeljek grem v Ljubljano, »Krog« izide v teh dneh, moram sondirati ljudi, čas in diplomatično urediti nekatera zorenja. Upam da boš Ti zamogel preje priti do mene, kakor jaz do Tebe, seveda si časa mnogo rezerviraj.

Pričakuje Te Edvard Kocbek

³ Šlo je za zbornik Krog, ki ga je uredil R. Ložar; le-ta me je ponovno nujno prosil za prispevek, a mu nisem mogel ustreči, bil sem neposredno pred zadnjima dvema rigorozoma, prekinjati tako pripravo pomeni tvegati, da se izjalovijo končni izpiti.

19.

Dragi Tone,

Bjelovar, 29 avgusta 1933

Danes teden, ko je neprenehoma deževalo, sem se odpravil na pot, medtem sem že opravil nekaj izpitov¹ in se duhovno pripravil na Varaždin, kamor grem takoj po prvem septembru. Pa tudi svoje ljubljanske vtise sem prežvečil, tako da Ti danes (zdaj popoldne nimam uradnega dela) lahko obljubo izpolnim.

Sestanek, sondiran od konzorcija Besede, že v svoji zasnovi ni bil tak, kakor sva to midva mislila. Res je, da so sklicatelji najprej mislili na splošni, vseobči skupni sestanek katoliških mladih, polagoma pa so od tega načrta odstopali, tako da se jim je zdelo najpraktičneje sklicati praktičen sestanek tistih mladih, ki se z desno smerjo Besede očitno najbolj strinjajo. S tem so hoteli v naprej odstraniti nejasne ali nobene rezultate; mislili so namreč: Ker je v danem trenutku najvažnejše stvoriti javno osnovo in delovno celico, ni oportuno, da kličemo tiste, ki bi s svojo nejasnostjo ali dogmatičnostjo (tu so mislili na Šmona in malo na Šolarja) ta praktičen rezultat onemogočali. Tako torej marsikoga niso vabili (poleg Šmona, Šolarja, Kureta, Krošla itd). Ne-namerno so izpustili tudi druge: Mlakar, deloma Ložar, ostale od Kroga. Vabili so: Vodnika Toneta (Francèta ne), Doro Vodnikovo, Voduška oba, Cajnkarja, oba Pokorna, Stanovnika, Furlana, fante od AO, (5) Jeršiča, Jurčeca, Ulago Dragota, Javornika, mene, Miklavčiča, Avsenaka; žalibog niti od teh vsi niso prišli, niti Vodnikova oba, niti Voduški, niti Cajnkar itd, kar od gornjih ostane, to je tvorilo »zasedanje«, zdaj 12, zdaj 16, kakor je nanese. Od začetka sva se posebno z Zemljakom upirala takemu sestanku, kar nehote me je objelo neko nezadovoljstvo, ki se je jedva izgubilo v nedeljo predpoldne. Sestanek je pričel v soboto popoldne v Del. zbornici. Takoj sem opazil, da ga vodita pravzaprav Tomaž Furlan in Aleš Stanovnik, stari politični mladinski prekucuhi, to se je tudi takoj razodelo v prvem referatu, ki ga je imel Furlan. Prononsiral je politično slovensko idejo v obliki organizacijske pripravljenosti in kulturno političnega izobraževanja. V debati se je videlo, da je referent utiral pot političnemu klubu Besede, ki naj bi se ustanovil in ki je zanj Furlan pripravil že tudi dolge, neprebavljive resolucije. Nekateri smo najprej zahtevali jasnosti v zadevi. O sestanku, o sklicevanju, posebno pa smo se pozivali na notranjo previdnost v političnih zadevah, kajti vedno smo kot mladinaši bili mnenja, da je politična zgradba zadnja zgradba, nekako krona vsej kulturi. Ker so na ta poziv dajali negloboke odgovore, ki se je iz njih videlo, da ne mislijo nič drugega, kakor pomagati sedanjemu slovenstvu in si v Ljubljani ustvariti nekako stalno diskusijsko formo v vseh zadevah, smo si oddahnili. Tako sem zvečer imel referat o katolicizmu, ki sem ga z muko razvijal v Tebi znani smeri. Za menoj je govoril Jožko Pokorn o sodobnih poskusih stanovskih držav. Na temelju obeh se je razvila čedna debata o duhovitosti in materializmu

¹ Šlo je za profesorski izpit po dveletni suplenturi na gimnaziji v Bjelovaru, odkoder je bil prestavljen za profesorja v Varaždin.

ter marksizmu. Tu smo si vsi prišli zelo bližje. Drugi dan smo nadaljevali. Javornik je podal historijat zadnjih slovenskih dekad, Jurčec pa svetovnopolično prognozo. Tudi na podlagi teh dveh referatov smo se lepo razgovorili. Zdaj smo videli jasno: resolucije so se pokazale nemogoče, Klub se osnuje takoj, ko bodo odobrena pravila, vanj vstopi, komur mu volja, želja pa je, da bi to storili vsi, ter se udeleževali stalnih diskusij. Če bi se pojavilo več takih klubov, se mora čez vse napraviti med osrednji svēt (Jaz sem namreč izrazil možnost, da bi se osnovali še drugi klubi katoliških mladincev.)

V praktičnem razgovoru o položaju smo postavili Besedo kot našo skupno skrb. Ko je bil ugoden trenutek, sem prišel s predlogom, ki sem ga vedno razvijal in utemeljeval. (Že prej sem se zmenil z Jeršičem) Za novo leto sem predlagal v uredništvo Joška Pokorna, Tebe in Mirka Javornika, kar so vsi kot modro sprejeli. Videl sem, da se Besede treba resnično držati, predlog se mi zdi vedno bolj na mestu. Pokorn je bil zgrabljen, vedno me je zate spraševal, videl sem, da z veseljem. Z njim se bo dalo lepo delati, tudi Javornik bo zdaj nekje častno vprežen. Želijo le, da bi do novega leta poslal kake članke, da bi po tem mostu všel slovesno v uredništvo. Želim, da si še vedno istega mnenja, s tem materialom se da delati. Premagati je treba le nekatere težave, preureditev konzorcija, izločitev Pitakota itd.

Formacija Besede, če se bo posrečila, bo največji plus sestanka, kajti lepa in bogata revija bo zopet lahko vzbudila in vodila celotno gibanje. Seveda se bodo najbrž tudi praktični rezultati rodili iz tega, toda do njih imam neko nezaupanje ali vsaj desinterese, saj je preobrat človeka, ki ga gibanje oznanja, glavno, ne pa obrat kakih izven človeških položajev, četudi je tudi to zaželeno in pereče. Zato je ta majhen, močno decimirani in v svrhi omejen sestanek bil nazadnje tudi zame nekaj pozitivnega, če drugo ne, mi je odkril močno slovensko brigo, željo po skupnosti, pa tudi enotno kritiko komunizma. Ali pa sem se vsaj enkrat spet razgovoril.

In puncto DiS so bili vsi za enotno literarno revijo, vendar pa proti DiS. Vedno bolj jasno se namreč vidi, da KTD hoče končno veljavno likvidirati nekoristna literarnokulturna podjetja, če drugače ne, pa s tem, da so Gabrovška postavili za dominsvetovskega strokovnjaka v KTD in da še vedno žagajo Vodnika in Škerla od knjižnih zbirk. Vidiš, človek je zopet zmeden, četudi je Šolarju in Koblarju mnogo do DiS, pa Pečjaku in Gabrovšku prav nič do njega ni, ti poslednji pa so gospodarji. Ložar je pripravljen na spravo, toda ne z Vodniki in Škerli, pač pa s KTD, če ta prva ponudi roko; tej pa do tega ni, ker jim prvi korak pomeni sramoten korak. Pač pa so v slučaju, če mi prvi pridemo z roko, pripravljeni vzpostaviti status quo ante in dati dvema izmed nas uredništvo nove zbirke »Krog« (mesto Kozmos), tretjemu pa dati kulturno uredništvo »Slovenca«. Vendar so te neoficijalne ponudbe takoj preklicali. Ali vidiš, sami računi, samo trgovsko gledanje zadeve. Meni se gabi. Če do novega leta ne bo stvar urejena, grem pri moj dunaj, v Sodobnost.

Šolarja pa spet o priliki o vsem tem povprašaj. Velik greh se mi zdi, da ta človek cele zadeve korenito v roke ne vzame, to je vendar smešno.

Če še kaj ni jasno, piši, kar tudi sicer večkrat napravi. Upam, da bova to leto v živem stiku.

Bog s Teboj Tone!
Tvoj Edi Kocbek

20.

Dopisnica
poštni žig: Maribor, 28. XII. 1933

Gospod
dr. Trstenjak Tone
kaplan
Kamnica pri Mariboru

Dragi Tone,

27 XII 1933

Ne vem sicer, če Te bo karta dosegla pravočasno, toda riskiram: bodi v petek predpoldne doma, jaz bom najbrž prišel ob 9^h predpoldne z avtom v Maribor,¹ nemudoma Te bom poiskal, vse drugo si bova povedala pri Tebi, mnogo, premnogo, stojim pred apostolskim potovanjem.

Na svidenje!

Edi

21.

... bilo¹ v najprimernejšo ali najnujnejšo hrano. Milje, ki se v njem gibljem je zelo, zelo drugačen od slovenskega (še bolj od nemškega ali francoskega) to je napol divja, napol pomeščanjena (ali požidovljena) hrvatska inteligenca, ki so je same besede. Atmosfera ni le agnostična nego primitivno neznalska, žurnalistična politična, izobrazba. Le med starimi Hrvati pa med mlajšimi komunisti so solidne firme. Človek ima med kolegi Babilon, mlajši smo si vsi bližje, toda prijatelja nimam med njimi, vsi smo si le prijazni znanci. Meščanov finih (nekaj jih je) ne poznam, zelo rad hodim v kino, med tolpo klerikalcev ne hodim več, so mi nekam priskutni, skoraj tuji.

Na videz je tako, da me *razmere* zadnjih let obsojajo v samoto, da mi sila razmer diktira izolacijo. Če pa se točno pregledam, vidim, da je to *v meni* nek *proces*, skoraj nezavestno in počasi se ločujem od raznih stalnosti; vezi, ki me vežejo na zgodovinsko in tradicionalno strnjene psihične in duhovne oblike (v nasprotju od vsebine) v meni samem popuščajo, prehajam v neko indiferentnost, (ki ne bi rad, da bi jo razumel v negativnem, marveč v kreativnem smislu) čuti se med važnimi pojavi in preobrati, sam iz sebe ne morem reči, kateri je vrednejši in kateri ne), Nekaj je to povzročil močno doživljen stik

¹ Ze iz Varaždina.

¹ Manjka začetek pisma iz Varaždina, izgubljen med okupacijo.

s svetom v tujini, nekaj izkustva prve samostojnosti, nekaj pa vedno daljše spremljanje svetovnih pojavov samih (kulture, religije, držav, Cerkve).

Posebno dvoje čutim: da postajam vedno gorečnejši Slovenec in vedno bolj previden katolik, (ne da bi bila med tema dvema faktoma dosledno vzročna zveza). Okrog teh osnovnih občutij se vrti mnogo problemov, mnogo vprašanj, želja, strahov, ljubezni in premišljanj. Zdaj bi si želel v Slovenijo, da se napravi neka nova delovna zajednica. Vendar čujem razne novice, ki pravijo, da se pripravlja mnogo zanimivih korakov. Prihodnje leto obeta marsikaj novega.

Prosil bi Te, da po božiču prideš Ti k nam, jaz pričakujem takrat več obiskov, pa bi mi bilo nerodno, ne biti doma. V slučaju slabega vremena naj Te kdo pripelje, zakaj ne bi bil »gospod«. Pridi pa na vsak način, jaz sem precej razpoložen, bi rad s Teboj mnogo govoril.

Ker se pred prazniki ne vidiva, voščim Tebi in Tvojim blagoslovljene praznike.

Tvoj

Edvard